

DIOGENES LAERTIOS: EPIGRAMY O EMPEDOKLESIE (VIII 75)

Empedoklesowi z Akragas poświęcił Diogenes Laertios dwa epigramy, które znamy zarówno z *Żywotów i poglądów słynnych filozofów* (VIII 75), jak i z *Antologii greckiej* (VII 123 i 124)¹. Oba dotyczą okoliczności śmierci filozofa, co zresztą nie dziwi, gdyż Diogenes w aż czterdziestu pięciu z pięćdziesięciu wierszy własnego autorstwa zamieszczonych w *Żywotach* skupia się na tym właśnie wątku biografii prezentowanych myślicieli². W przypadku Empedoklesa Diogenes nawiązuje do dwóch z co najmniej czterech przytoczonych przez siebie wcześniej wersji jego zgonu³.

Pierwszą z nich stanowi legenda – bardzo popularna już w czasach starożytnych⁴ – mówiąca o tym, że Empedokles zakończył życie wskoczywszy do krateru Etny. Wiąże się ona z podaniem o uzdrowieniu przez Empedoklesa uznanej za zmarłą kobiety, po którym to cudzie filozof miał wydać ucztę dla przyjaciół⁵. Jak podaje Diogenes, według Heraklidesa z Pontu nazajutrz po uczcie zauważono,

¹ H. Lambridis, *Empedocles*, University of Alabama Press, Alabama 1976, s. 17, przypisuje Diogenesowi tylko pierwszy z utworów, jednakże pogląd taki jest raczej odosobniony. Większość badaczy zgadza się natomiast z jej sądem, że oba epigramy są „extremely prosaic and unartistic” (s. 16).

² Tematy inne niż śmierć mają epigramy poświęcone Ksenofontowi (jeden z dwóch, zob. Diog. Laert. II 58), Platonowi (jeden z dwóch, zob. ibid., III 45) i Pitagorasowi (trzy z czterech, zob. ibid., VIII 44–45; por. nasz przekład: *Diogenes Laertios: Epigramy o Pitagorasie (VIII 44–45)*, Meander 60, 2005, s. 173–174).

³ Oprócz omówionych niżej wersji Diogenes podaje, że zgodnie z przekazem Demetriosa z Trojzeny Empedokles popełnił samobójstwo przez powieszenie (Diog. Laert. VIII 74) oraz że według listu Telauges (syna Pitagorasa i domniemanego nauczyciela Empedoklesa) do Filolaosa (por. ibid., 53 i 55) pośliznął się, niepewnie stawiając kroki wskutek starości, i wpadł do morza (ibid., 74). W przypadku pierwszego świadectwa, pochodzącego z dzieła *Przeciw sofistom*, mamy do czynienia z „a perfect example of a hostile biographical reaction to a philosopher’s work” (A. Chitwood, *Death by Philosophy: the Biographical Tradition in the Life and Death of the Archaic Philosophers Empedocles, Heraclitus, and Democritus*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2004, s. 50); na temat drugiego świadectwa zob. J. Bidez, *La biographie d’Empédocle*, Gand 1894, s. 53–60.

⁴ Zob. np. Hor. *Ars* 463–466; Ov. *Ib.* 597–598; Strab. VI 2, 8; Lucian. *Dial. mort.* VI 4.

⁵ Diog. Laert. VIII 67; por. ibid., 69; Hermipp., *FHG*, t. III, s. 42.

że Empedokles znikł, a jeden ze służących wyznał, że w nocy słyszał potężny głos wołający Empedoklesa, spostrzegł światło na niebie i blask pochodni, co sugerowałoby apoteozę⁶. W myśl innego przekazu, przypisywanego przez Diogenesa Hippobotosowi (III/II w. p.n.e.), po uczcie tej Empedokles rzucił się do Etny, u stóp której znaleziono później należący do niego but ze spiżu⁷. Nieco dalej jednak Diogenes podaje, że z tradycją o skoku do Etny polemizował żyjący około sto lat przed Hippobotosem Timajos z Tauromenion, który uważał, że Empedokles zmarł na wygnaniu na Peloponezie w nieznanych okolicznościach⁸. Co istotne, z przedstawienia tej polemiki u Diogenesa wynika, że była ona skierowana przeciw Heraklidesowi. Należy zatem uznać, że albo Diogenes przytaczając Heraklidesa pominął obecny także u niego wątek Etny⁹, albo popełnił błąd powołując się w odniesieniu do Etny na Hippobotosa zamiast na Heraklidesa¹⁰. W każdym razie w przypadku opowieści o śmierci w kraterze Etny mamy do czynienia z tradycją sięgającą okresu klasycznego.

⁶ Ibid., 68; Heracl., fr. 76 Voss = fr. 83 Wehrli.

⁷ Diog. Laert. VIII 69. W sprawie noszenia przez Empedoklesa butów ze spiżu por. ibid., 73 oraz P. Kingsley, *Ancient Philosophy, Mystery, and Magic. Empedocles and Pythagorean Tradition*, Clarendon Press, Oxford 1996, s. 236–240. Por. także Diog. Laert. VIII 70, gdzie autor powołując się na Diodora z Efezu podaje, że Empedokles po usunięciu zarazy w Selinuncie powitany został przez lud jako bóg i chcąc utwierdzić tę wiarę rzucił się „w ogień” (ale czy w ogień znacznie oddalony od Selinuntu Etny?); na temat tego świadectwa zob. Bidez, op. cit., s. 50–53.

⁸ Diog. Laert. VIII 71–72; Tim., *FGrH* 566 F 6.; por. Diog. Laert. VIII 67 o politycznych powodach pozostania Empedoklesa na Peloponezie.

⁹ Tak pośrednio M. R. Wright, *Empedocles. The Extant Fragments*, Yale University Press, New Haven – London 1981, s. 15.

¹⁰ Tak uważa się najczęściej; zob. Heracl., fr. 77 Voss (= fr. 85 Wehrli). W obu przypadkach rodzi się pytanie o wzajemny stosunek tych opowieści u Heraklidesa: czy miałbyśmy tu do czytnienia z dwiema różnymi przytaczanymi przez Heraklidesa wersjami śmierci Empedoklesa, tj. z apoteozą i skokiem do Etny (tak Bidez, op. cit., s. 35–39; W. Kranz, *Empedokles. Antike Gestalt und romantische Neuschöpfung*, Artemis-Verlag, Zürich 1949, s. 73), czy też wątki te były u niego połączone w ramach jednej spójnej opowieści (tak np. Lambridis, op. cit., s. 16; por. Kingsley, op. cit., s. 235–236 oraz 251–256, według którego apoteoza i skok do Etny łączyły się w jednej opowieści, ale przed Heraklidesem, przez niego natomiast zostały rozdzielone). Przy uznaniu, że Diogenes omyłkowo powołał się na Hippobotosa zamiast na Heraklidesa, rozwiązanie łączące oba wątki w jedną opowieść (tak np. Lambridis, op. cit., s. 16, według której światła i głos pochodziły z Etny, oddalonej jednak znacznie od Akragas, gdzie miała mieć miejsce uczta) jest trudne do przyjęcia, ponieważ pierwsza opowieść u Diogenesa (światło z nieba, głos itd.) wskazuje na boskość Empedoklesa, podczas gdy opowieść druga zdaje się jej przeczyć, jeśli tylko zgodzimy się, że wedle autora tej wersji odnalezienie trzewika zniweczyło starania Empedoklesa o uznanie za boga, jak sugeruje zwrot ὄστερον δὲ γωσθηῖναι; skok do Etny miałby tu bowiem prawdopodobnie uniemożliwić odnalezienie ciała. W kwestii intencji skoku Empedoklesa do Etny por. też Hor. *Ars* 464–465 (*deus immortalis haberi [...] cupit*) oraz wypowiedź samego Empedoklesa (fr. B 112, 4 Diels-Kranz), w której przedstawia się on jako nieśmiertelny bóg. Por. ponadto wyżej, przyp. 7 (wersja Diodora z Efezu) oraz Diog. Laert. V 89–90 (tekst i epigram Diogenesa), gdzie oszukańcza stylizacja własnej śmierci w celu wywołania przekonania o swej boskości (przez rozkazanie ukrycia ciała i podłożenie w jego miejsce węża) przypisana została właśnie Heraklidesowi.

Do legendy tej nawiązuje Diogenes w obu swych epigramach, choć odnosi się do niej ze sceptycyzmem. W drugim utworze przekornie przychyła się on do całkowitą inną, mniej znaną wersję śmierci Empedoklesa wskutek wypadku podczas podróży do Messany¹¹.

---

¹¹ Diog. Laert. VIII 73 (za źródło tej opowieści uważa się Faworinusa lub Neanthesa; Wright, op. cit., s. 15, przyp. 68).

FATALNA KRYJÓWKA¹²

Z obmytym, Empedoklu, płomieniami¹³ ciałem
 Ogień wypić z krateru boskiego ty miałeś;
 Lecz wąpię, byś umyślnie w Etny skoczył fale –
 Chcąc się tam ukryć, wpadłeś, nie chcąc tego wcale!¹⁴

DOWÓD EMPIRYCZNY

Naprawdę Empedokles dokonał żywota,
 Gdy z wozu spadł i biodro prawe pogruchotał;
 Bo gdyby do krateru wskoczył ognistego¹⁵,
 Czy można by w Megarze¹⁶ oglądać grób jego?¹⁷

*Przełożyli z greckiego i opracowali
 Maria Marcinkowska-Rosół i Rafał Rosół*

ARGUMENTUM

Duo Diogenis Laertii epigrammata, quae de Empedocle tractant, hic proponuntur a Maria Marcinkowska-Rosół et Raphaele Rosół Polonice versa et annotationibus instructa.

¹² Przekład oparto na wydaniu: *Diogenis Laertii vitae philosophorum*, wyd. H. S. Long, e ty-pographeo Clarendoniano, Oxonii 1964.

¹³ W kwestii oczyszczającej funkcji ognia por. np. *Schol. in Eur. Or.* 40: πάντα καθαίρει τὸ πῦρ – „ogień wszystko oczyszcza”. Więcej – zob. F. Hoessly, *Katharsis: Reinigung als Heilverfahren. Studien zum Ritual der archaischen und klassischen Zeit sowie zum Corpus Hippocraticum*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2001, s. 164–172.

¹⁴ Ta wersja zdarzeń, której nie odnajdujemy w przytoczonych przez Diogenesa przekazach o śmierci Empedoklesa, wygląda na pomysł samego Diogenesa, ale częściowo („chcąc się ukryć”, λαθεῖν ἐθέλων) zgadza się ona z wersją, według której Empedoklesowi chodziło o to, by zniknąć bez śladu. Bezpośrednią inspiracją mógł tu być list Telauges (zob. wyżej, przyp. 3).

¹⁵ W oryginale czytamy właściwie „Bo gdyby do krateru wskoczył ognistego i wypił życie (πῖε τὸ ζῆν)”. To niezbyt jasne wyrażenie (por. przekład Lambridis, op. cit., s. 17: „and thus ended his life”) wskazuje według Bideza, op. cit., s. 91, i Kingsleya, op. cit., s. 254–255, na źródłową wersję tej opowieści, w myśl której motywem skoku do Etny nie była chęć stworzenia pozorów swej boskości, lecz osiągnięcie nieśmiertelności przez oczyszczenie ogniem.

¹⁶ Chodzi o Megarę na Sycylii (Megara Hyblaja), w której według tej opowieści Empedokles miał zostać pochowany (zob. *Diog. Laert.* VIII 73).

¹⁷ Odpowiedzią na to pytanie niech będzie poniższy czterowiersz:

Wniosek twój, Diogenesie, niezbyt przekonywa,
 Gdyż może to cenotaf, co ciała nie skrywa;
 Pustych wszak w całej Grecji grobów jest bez liku –
 Pomnij o Eurypidzie, przestawnym tragiku!